

II. PECES



Illa Robador - El Raval - Ciutat Vella.
La fúria depredadora del nou model de ciutat. Expropiacions injustes i substitució de la població resident.
(Campanya «Procés de "renovació" de Barcelona (2002-2003)», postal núm. 4.
Arquitectes Sense Fronteres/Plataforma Veïnal contra l'Especulació/Fundació 30km/s)

8. Ciutat de vendes, benestar de pagament. De les polítiques socials al comerç dels serveis

L'objectiu d'aquest capítol és interrogar-nos al voltant del fet de com les polítiques socials operen com a subsistema del model metropolità de governabilitat, és a dir, cartografiar els efectes del seu procés d'implementació a fi i efecte de:

- Reduir els riscos de ruptura de la pau social causats per un model creixent de dualització social dins l'entorn metropolità a resultes de l'aplicació de polítiques neoliberalitzadores (pel que fa a l'habitatge, les polítiques laborals, sanitàries, fiscals...).
- Afavorir el cycle d'acumulació de capital mitjançant l'obertura de nous mercats (els serveis públics) al capital lucratiu fins ara monopolitzats per l'Estat, a partir de la redefinició del rol de l'Administració pel que fa a la provisió i producció de serveis.
- Integrar les possibles veus crítiques mitjançant la gestació d'un model consensual que sota el paraigua del diàleg participatiu corresponsabilitza els diferents agents, especialment el moviment associatiu (tercer sector) en el model de governabilitat existent afavorint la neutralització del dissens.

Donada l'amplitud del concepte *polítiques socials*, ens centrarem en l'anàlisi dels anomenats serveis socials locals concebuts, segons la literatura oficial, com a «última malla de protecció» per les poblacions que se situen o es troben en situació de risc de davallar vers l'anomenada «marginació social». Tanmateix, cal assenyalar que sovint aquesta malla de seguretat no actua com a tal per a les poblacions implicades, sinó que en la majoria de casos esdevé una veritable teranyina burocràtica que les empresona en les condicions d'exclusió —i àdhuc arriba a generar-ne de noves—, sota el control de les diferents institucions públicoprivades, esdevenint així un sistema d'atenuació de la seva conflictivitat latent. Recollint la terminologia de Pierre Bourdieu, podríem anomenar aquest espai «la mà esquerra del capital» que tindria com a objectiu amortir «les despeses socials» que generen sobre l'estructura social l'aplicació de les polítiques econòmiques generades per la seva «mà dreta».

DEL WELFARE AL WORKFARE

Les actuals polítiques socials, i els serveis socials locals com a un dels seus derivats, són indestruïbles de l'aparició de les anomenades «polítiques de benestar» instaurades a Europa a partir del final de la Segona Guerra Mundial fruit del compromís fordista entre capital i treball, el que va donar lloc a l'anomenat Estat del benestar (*welfare state*). Aquest model pretenia incentivar un nou cicle d'acumulació capitalista que evités les seves crisis cícliques a partir de l'adopció de polítiques intervencionistes —de l'Estat en el mercat— que, mitjançant l'assoliment d'altres taxes d'ocupació masculina i la provisió de serveis públics, tendessin a incrementar el consum i la productivitat industrial, alhora que sindicats i partits socialdemòcrates, autoerigits en «representants» de la classe obrera, concertaven les polítiques socials a canvi de desactivar l'antagonisme social.

No obstant això, aquest model predominant a diferents països europeus durant la dècada dels 50 i dels 60 mai no es desenvolupà plenament a l'Estat espanyol. Només s'implementà de forma deficitària a partir de finals dels anys 70, a resultes del perllongat període dictatorial, i el seu desenvolupament es va veure mitigat per la coincidència amb la crisi del model fordista, l'inici de la recessió econòmica i posteriorment (dècada dels 80) amb l'ingrés al Mercat Comú (actual Unió Europea) i la necessitat d'adoptar els criteris de convergència econòmica des de criteris monetaristes, el que suposaria importants retallades pressupostàries.

D'aquest fet, s'ha tipificat el «model de benestar» espanyol dins dels anomenats models llatínomediterranis, que inclourien altres països del sud d'Europa (Itàlia, Portugal i Grècia), que han arribat a l'adopció de polítiques pròpies del *welfare* en una fase tardana i que es caracteritzarien per una:

- Creixent universalització —limitada— de serveis com l'educació, la sanitat, les pensions i —només de forma marginal— els serveis socials, als que s'aplicarà progressivament una privatització selectiva.
- Descentralització administrativa accentuada en el cas de l'Estat espanyol pel model autonòmic d'organització territorial i la subsegüent descentralització municipal; el que ocasiona conflictes de competències i dificulta la integració de les diferents polítiques públiques.
- Manteniment d'un marcat biaix assistencialista pel que fa a l'organització dels serveis socials.
- Centralitat de la institució familiar (nuclear i heteropatriarcal) en considerar-la com a unitat bàsica a l'hora de planificar les polítiques socials, enlloc de l'enfocament «individualitzador» propi dels models escandinaus. Aquesta tendència familiarista ha estat reforçada per la recent «desestatalització», retirada de l'Estat del camp de la provisió de serveis socials, el que suposa traslladar les despeses de la reproducció social a l'entorn familiar.

- El manteniment de l'ocupació laboral com a substrat material de les polítiques socials. El que implica, en un moment de precarització laboral i d'atur estructural, el trànsit d'un *welfare* —és a dir d'un model que pretenia, almenys en la seva filosofia primigènica, assegurar el «benestar» de les poblacions «des del bressol fins a la tomba»— a un model de *workfare* on es genera una tendència a què l'accés a recursos de benestar estigui condicionat a contraprestacions laborals o a una futurible, tot i que a voltes impossible, integració al mercat laboral com a mecanisme de control social.

Aquests processos s'han vist accentuats en la darrera dècada pels canvis ocasionats per la revolució informacional, la reestructuració de l'organització del treball assalariat, la terciarització i mundialització de l'economia i el desmantellament del marc de regulació fordista; fets que comporten l'aparició de noves demandes i noves problemàtiques d'exclusió (moviments migratoris dels països empobrits, envelliment de la població resident, feminització de la pobresa...) a les que no s'ha sabut/volgut donar la resposta adequada.

L'ANDROCENTRISME DE LES ACTUALS POLÍTIQUES SOCIALS

El model del *welfare* va basar-se des del seu inici en una estructura social basada en un model familiar de *male breadwinner* (mascle sustentador), caracteritzat pel fet que la principal font d'ingressos familiars provenia del treball assalariat masculí en el sector industrial, mentre les dones eren recloses dins l'entorn familiar on desenvolupaven les tasques de treball de reproducció, cura i afectes no remunerats econòmicament; en contrast amb models anteriors on la dona es trobava inserida a l'estructura considerada productiva. No obstant això, la creació i desenvolupament de diferents serveis públics, l'aparició dins l'arena política del moviment feminista que qüestionava la separació del públic i el privat, així com una millora relativa del nivell de vida de les classes assalariades va permetre una progressiva incorporació de la dona al mercat laboral. Tanmateix, en el model de benestar llatímediterrani —donat el caràcter precari de les prestacions socials— sovint la dona ha hagut de compaginar la incorporació laboral amb el manteniment de tasques de suport i assistència familiar no cobertes pel sector públic, el que ha donat lloc a l'anomenada «superdona meridional».

Les tendències actuals de desregulació de les polítiques socials presents a tots els països de la UE impliquen una tendència cap a la «refamiliarització» de les despeses socials de reproducció: el que implicaria que haurien de tornar a ser les famílies, és a dir, les dones dins l'actual model de dominació heteropatriarcal, les que haurien de tornar a assumir el manteniment de l'esfera reproductiva (cura dels fills, «atenció psicològica», minusvalideses i gent gran...). No obstant això, es fa difícil el retorn a un model familiarista tradicional, ja que en les darreres dècades s'han produït importants canvis en l'estructura familiar derivats de

la progressiva incorporació de la dona al mercat laboral, així com l'entrada en crisi del model familiar tradicional amb l'augment de llars monoparentals, sovint sostingudes per dones; a més de les llars escindides pel fet migratori i les llars unipersonals.

La desregulació implica, doncs, l'increment del treball reproductiu per a les dones, ja sigui de forma directa doblant la seva jornada laboral en tasques de cura; o de forma indirecta, en el cas que disposin de rendes, delegant a altres dones (sovint immigrants en condició irregular) les tasques d'assistència que l'Estat deixa de realitzar. Mentre no s'avanci cap a un canvi de les pautes culturals que permeti un repartiment equitatiu del treball de reproducció entre gèneres, i l'Estat continuï retirant-se del camp assistencial alhora que es reforcen nous eixos d'exclusió, es produirà un increment de la feminització de la pobresa: cada cop més són les dones les que es veuen abocades al llindar de l'exclusió.

El manteniment d'un model basat en el treball com a eix vertebrador, només fa que afavorir aquesta tendència, empenyent als sectors considerats —des de paràmetres patriarcals— com a no productius (treball domèstic femení, gent gran, infants, persones amb minusvalideses...) a la categoria d'exclusos. Enfront d'aquest fet, comencen a alçar-se veus neoconservadores, amb el reforç de les altes instàncies religioses, que propugnen un retorn als valors familiars tradicionals, refusant els minsos avenços assolits pel que fa a igualtat d'oportunitats.

Si provem a sondejar les nostres amistats sobre la realitat de la pobresa al nostre país, és bastant probable que les respostes que obtinguem no s'adeqüin a la realitat. Estem acostumats a pensar que la pobresa és un fenomen minoritari a Catalunya, i si ens demanen que descriuem les seves característiques sovint pensarem en un home (mascle) de mitjana edat que es troba exclòs del mercat laboral.

La realitat que ens dibuixen els estudis és ben diferent. Segons l'informe *La pobresa a Catalunya 2001* (publicat per la Fundació Un Sol Món, depenent de la Caixa de Catalunya i per tant gens sospitosa de radicalitat), la majoria de les llars pobres estarien sostingudes per dones (de 319.000 famílies catalanes afectades per la pobresa, 162.000 eren dirigides per dones i d'aquestes 151.000 per dones sense parella). Dins d'aquestes llars hi destaquen dos grups: el format per dones més grans de 75 anys que viuen soles, i les dones joves o d'edats intermèdies amb fills al seu càrrec. Gènere i edat esdevenen dos dels eixos principals, sovint invisibilitzats tant a les agendes polítiques com als mitjans informatius, sobre els quals pivoten les cartografies de l'exclusió a Catalunya.

La feminització de la pobresa no és un fet casual, sinó que és la conseqüència directa d'un model de societat patriarcal basat en la prioritització del treball assalariat com a element d'inclusió, on el procés de refamiliarització de les polítiques socials descarrega sobre el gènere femení les tasques assistencials. Són aquelles dones incapaces de complir el rol imposat de «superdona meridional» (ja sigui per motius econòmics, biogràfics, d'edat o culturals) les que es veuen compel·lides a caure en situacions d'exclusió, de les quals difícilment podran sortir-ne amb les actuals polítiques

socials. La situació d'invisibilització en què viuen les dones pobres, especialment aquelles dones d'edat avançada que viuen recloses a les seves llars o transiten pels serveis assistencials, afavoreix la desinhibició dels poders públics, que davant la manca d'una demanda política organitzada i el baix nivell de potencial conflictivitat d'aquestes poblacions es desenten de promoure les mesures que ajudin a solucionar aquesta situació.

LES TRANSFORMACIONS DEL MODEL DE SERVEIS SOCIALS METROPOLITANS

El model actual de serveis socials metropolitans respon a una evolució històrica que ha anat modelant els seus trets característics. Per aquest fet diferenciarem dues etapes.

Etapa de cooptació i macrocefàlia institucional (1979-1986)

Aquesta etapa s'enceta l'any 1979 amb les primeres eleccions municipals després del període franquista. Aquestes donaren el govern de la ciutat de Barcelona (i de la majoria de municipis de la regió metropolitana) al PSC-PSOE en coalició amb altres partits de centreesquerra.

Fins aleshores, el criteri imperant a l'hora d'abordar els serveis socials era el de beneficiència sense una entitat que s'encarregués de la seva gestió integral: la prestació de serveis socials es repartia a parts iguals entre fundacions privades; l'església catòlica, mitjançant organitzacions com Càritas, i el Patronat Municipal de l'Habitatge de Barcelona que proveïa serveis als barris construïts per allotjar la immigració de l'etapa desenvolupista. En el cas de les altres poblacions de la regió metropolitana, els recursos de serveis socials públics eren ben minsos, com el cas de l'Hospitalet de Llobregat, o inexistents, per exemple, Santa Coloma de Gramanet (veure Glòria Rubiol i Antoni Vilà, *Marc històric del serveis socials locals de Catalunya*, Diputació de Barcelona, 2003).

Ara bé, durant la segona meitat dels anys 60 i primera meitat dels 70 havia crescut una onada de protesta social articulada tant als barris com a les fàbriques, de la qual s'acabarien fent ressò les treballadores socials. Mentrestant, la composició sociolaboral del treball social havia variat substancialment: de dones de classe mitjana-alta amb voluntat caritativa i sense un perfil professional definit, a una nova pedrera de professionals de treball social d'estrats econòmics inferiors que —bé des del cristianisme de base o des de posicions marxistes o llibertàries— s'involucraven i a voltes intervenien activament com a agents dinamitzadors de les protestes socials. S'apostava per una dimensió de treball comunitari que incloïa en el seu repertori la denúncia, la desobediència civil i l'autoorganització metropolitana.

Aquestes energies conflictualistes suposaven un obstacle per la nova fase dels «Ajuntaments democràtics», a la que es donarà resposta mit-

jançant la progressiva institucionalització dels serveis socials i l'abandonament de l'enfocament comunitari. Així doncs, comença una progressiva cooptació dels professionals per part de la institució a partir d'una sagnia dels tècnics de les associacions i comunitats de base que passen a integrar-se a l'estructura burocràtica institucional.

Alhora, s'inicia un procés d'estatalització dels serveis a partir de la seva concentració i integració amb la creació de l'Àrea de Serveis Socials a l'Ajuntament de Barcelona. A partir de 1981 s'obriran els dos primers Centres de Serveis Socials, a Ciutat Vella i a Nou Barris, que s'ampliarien fins a 23 l'any 1987. Aquests tenien un caràcter polivalent i d'ells depenien tots els serveis socials de la zona. En aquesta etapa s'introdueix la diferenciació entre Serveis Socials d'Atenció Primària, sota competència municipal i que constitueixen la porta d'entrada de la població en general al subsistema de serveis socials, i els Serveis Socials d'Atenció Especialitzada, que constitueixen el nivell d'actuació específica orientat a persones amb minusvalides, drogodependències, dones, gent gran, infància i adolescència. Aquests serveis inclourien recursos infraestructurals com: els equipaments residencials, els centres de dia, les cases d'acollida, l'habitatge tutelat, l'acolliment familiar temporal, centres residencials d'acció educativa i els Equips d'Atenció a la Infància i Adolescència (EAIA).

En el període que va de 1972 a 1988 els pressupostos municipals destinats a serveis socials es multiplicaran per vint, a fi i efecte de cobrir el raquitisme en equipaments i serveis heretats de l'etapa franquista. Tanmateix, aquest creixement suposarà un increment en les despeses que aguditzarà la crisi fiscal de la Hisenda municipal. Caracteritzem aquest període mitjançant la metàfora «macrocefàlia institucional», és a dir, el model en què el cap (serveis integrats a l'ens públic estatal) creix de forma desmesurada respecte al cos (conjunt de prestacions socials).

Etapa de descentralització i externalització (1986-1999)

Aquesta etapa ve determinada per l'agudització de la recessió econòmica, amb certs intervals de bonança, i el fre imposat per l'Administració a l'etapa expansiva dels serveis socials a fi i efecte de sanejar la crisi fiscal. A escala metropolitana, coincideix amb el cicle olímpic, on s'aprofundeix en el projecte modernitzador neoliberal de ciutat i es prioritzen les grans obres infraestructurals en detriment de les prestacions socials. Es tracta d'una fase caracteritzada per la reorganització interna, la incentivació de mecanismes de «participació ciutadana» i l'inici del procés de doble externalització.

L'any 1985, coincidint amb la promulgació de la Llei Catalana de Serveis Socials s'aprova a l'Ajuntament de Barcelona la descentralització dels Serveis Socials d'Atenció Primària, que passaran a dependre dels Consells de Districte, que creen la seva pròpia Àrea de Serveis Personals de la qual dependran la resta de serveis. Alhora, s'intenta donar resposta a les noves problemàtiques socials emergents (producte en part de la

febrada especulativa olímpica que ha incrementat la dualització social) mitjançant diferents plans d'actuació: com el Pla d'Atenció Primària (1993), la finalitat del qual era una reorganització i homogeneïtzació del model de prestacions per tal de reduir les disfuncions creades per la descentralització en districtes; o el Pla Integral de Serveis Socials (1995). Aquest darrer pla suposà un canvi d'orientació ja que apostava clarament per la doble externalització de la provisió i producció de serveis. Fruit de la reorganització administrativa, el 1995 s'integren en el Sector de Serveis Personals les direccions de Serveis Socials, Esports, Instituts de Cultura, d'Educació, de Salut Pública i de Disminuïts.

Aquesta reestructuració organitzativa hauria de culminar amb la creació del Consorci de Serveis Socials, prevista a la Carta Municipal de Barcelona, amb l'objectiu d'assolir una gestió integral a escala metropolitana del conjunt de serveis socials. Tanmateix durant els darrers anys, la gestació del Consorci ha estat frenada per desavinences amb el Departament de Benestar Social i Família de l'Administració autonòmica; possiblement el canvi de govern autonòmic facilitarà la seva creació.

Amb la implementació del Consorci es diferenciarien tres nivells de serveis socials. Els dos primers inclourien els serveis socials d'assistència primària, els serveis d'atenció a la infància i a l'adolescència, els serveis de suport a la integració laboral i diferents serveis d'atenció a la gent gran, que passarien a ser gestionats pel municipi. Mentre que els serveis d'integració familiar, de dones maltractades, els centres d'acció educativa i la majoria de serveis d'atenció a persones minusvàlides dependrien directament del Consorci de Serveis Socials.

La creació del Consorci de Serveis Socials, a imatge d'altres models ja implementats com el Consorci Sanitari de Barcelona, és un pas més en el procés de desestatalització, ja que si fins ara la tendència era vers l'externalització de la provisió i producció dels serveis, però el control i gestió en última instància depenia de l'Administració pública, la fórmula consorcional obre les portes del darrer nivell de control i gestió al capital privat i als diferents grups de pressió, en sintonia amb el nou model d'Administració pública privatitzadora.

Si fins ara hem repassat les transformacions organitzatives, hauríem d'aturar-nos i retrocedir uns anys enrere per analitzar les estratègies d'incentivació de la participació que han estat un dels trets definitoris del model metropolità de governabilitat. Retornant a l'any 1985, s'aprovaren les Normes Reguladores de la Participació Ciutadana i la creació del Consell Consultiu d'Entitats de Ciutat i a escala de districte. Aquesta estratègia està encaminada vers la corresponsabilització, que no coparticipació, dels diferents agents socials en el disseny i execució de les polítiques públiques, alhora que és emprada com a font de legitimació del govern municipal, en un moment en què s'accentua el descrèdit de les institucions i partits. En el camp de l'acció social, l'any 1988 es crea un òrgan específic, el Consell Municipal de Benestar Social, així com diferents consells de caràcter sectorial (Consell Assessor de la Gent

Gran, de les Dones de Barcelona, del Poble Gitano, d'Immigració...). Si bé, el pes específic dels esmentats consells en el disseny de polítiques públiques no ha estat gaire rellevant, mantenint-se en l'àmbit consultiu, s'han configurat com espais amortidors de la protesta i font d'autolegitimació de les polítiques municipals.

Aquesta estratègia participativa s'entronca amb la privatitzadora l'any 1999 quan es crea l'Associació Barcelona per l'Acció Social (ABAS); sorgida del procés de disseny del Pla Integral de Serveis Socials (1995). L'ABAS està presidida per l'Ajuntament de Barcelona i hi participen 52 entitats socials (que inclouen ens empresarials com Foment del Treball Nacional i la Cambra de Comerç, sindicats —CCOO i UGT—, universitats, col·legis professionals, institucions públiques i associacions). El seu objectiu és promoure iniciatives basades en la concertació públicoprivada en l'acció social. Actualment, aquesta associació ha impulsat la redacció del *Llibre blanc dels Serveis Socials d'Atenció Primària*, diferents projectes europeus en el marc d'Eurocities, el Banc d'Estudis d'Interès Social i especialment el Projecte B3 (Barcelona, Beneficis, Benestar), entès com a nova estratègia de col·laboració entre el món empresarial i el teixit associatiu per tal d'impulsar concertadament projectes i serveis d'assistència social. El projecte està dirigit a promoure la responsabilitat social de l'empresa ja que tal com afirma a la seva presentació: «L'empresa, com a part essencial de la nostra societat, agent determinant pel desenvolupament i com a part activa del teixit social i la ciutadania, pot contribuir decididament a aconseguir un increment del benestar social per a tothom, perquè l'empresa aposta per una societat amb un millor desenvolupament socioeconòmic, estable, cohesionada i una ciutadania respectuosa, qualificada i formada laboralment, amb un nivell acceptable d'ingressos per tothom.»

Contemporàniament a la reorganització administrativa i les estratègies participatives, a finals dels anys 80 s'inicia la fase de doble externalització dels serveis socials (que descriurem en el proper apartat) i que afecta en un inici als serveis especialitzats i als serveis d'atenció domiciliària que analitzarem en el proper apartat.

EL WELFARE-MIX COM A SUBSISTEMA DE GOVERNABILITAT

Tal com assenyalàvem anteriorment, hem passat d'un model d'institucionalització inclusiva, on l'Administració tendia a monopolitzar la provisió del conjunt de polítiques socials i considerava la intervenció privada/associativa en el camp social com un camp residual a extingir, a un model de *welfare-mix* (agregat de benestar), on l'Administració/Estat tendeix a retirar-se com a principal proveïdor/gestor en benefici del capital privat lucratiu d'una banda i del tercer sector de l'altra. El que comporta una tendència a reduir la intervenció estatal a les funcions de control de qualitat del servei, planificació, coordinació i posterior avaluació, accentuant-ne el seu caràcter gerencial.

Si bé l'Administració continua actuant com a gestor relacional en el procés d'elaboració i implementació de polítiques públiques, aquesta ja no és l'únic agent, sinó que el procés tendeix a desenvolupar-se de forma reticular (govern de xarxes) a partir de polítiques de concertació publicoprivades atenent tant els interessos empresarials —que veuen en l'àmbit dels serveis un nou mercat de valorització— com la solució a la necessitat de descàrrega fiscal i de manteniment de l'ordre públic, mitjançant la creixent corresponsabilització del tercer sector en la implementació de polítiques socials. El que permet assolir una major efectivitat (donat que les associacions del tercer sector poden arribar a establir un contacte més proper amb la ciutadania i erigir-se com a mediadors) i emmudir tota crítica potencial.

Aquest fenomen de doble externalització s'expandeix mitjançant l'adopció de criteris importats del món empresarial (concepció dels usuaris com a clients, control de qualitat total...) que caracteritzen l'anomenada nova Administració pública. Aquest canvi condueix cap a una mercantilització dels serveis socials. Com a mostra podríem referir-nos a la recomanació (recollida al *Llibre blanc dels Serveis Socials d'Atenció Primària*) d'incloure formes de copagament, és a dir, que el ciutadà hagi de pagar una quantitat en funció dels seus ingressos per accedir a un servei social públic. Dins la literatura oficial, el copagament rep sovint la denominació de «coparticipació de l'usuari en el cost del servei», i fins i tot intenta vendre's com a mecanisme per assolir una «universalització» dels serveis, tergiversant així el sentit originari dels serveis universals com a dret de ciutadania.

Tot seguit analitzarem com es desenvolupa la doble externalització i quines funcions i funcionalitats adquireixen ambdós àmbits.

Per una banda, cal destacar l'externalització en el capital lucratiu (*for profit*) d'aquells sectors que generen beneficis empresarials, com per exemple són les infraestructures residencials. No endebades segons un estudi d'*Actualidad Económica*, el mercat de residències de la gent gran és el tercer millor nínxol de negoci. Així, les promotores immobiliàries (Vallehermoso, Urbis, Dragados...) han encetat una nova línia de negoci, afegint a la construcció de l'equipament la contractació de la seva gestió gerencial a una empresa depenent del seu grup empresarial. Tanmateix, aquesta tendència a la privatització de la gestió no s'expressa únicament en el parc residencial sinó que va colonitzant els diferents serveis d'atenció especialitzada.

Un altre element a tenir en compte és l'anomenada Responsabilitat Social Corporativa (RSC), que pretén dulcificar les accions empresarials incorporant-hi l'acció social i la sostenibilitat ambiental com a valor afegit i estratègia de màrqueting, alhora que permet accedir a avantatges fiscals. En aquest sentit, és indicatiu que un estudi de la Fundación Empresa y Sociedad on participaven ONG, directius empresarials i tècnics socials situava en un dels primers llocs del rànquing de les empreses millor percebudes pel que fa a la seva acció social a Telefónica (empresa que s'ha caracteritzat per una política de privatitzacions agressives a Amèrica Llati-

na). Dins la RSC s'inclouen les estratègies anomenades de «mecenatge solidari» que inclourien totes aquelles accions i projectes que serveixen per finançar activitats de «responsabilitat social» i de les quals depenen cada dia més les grans ONG del tercer sector.

Una situació ben diferent, que podríem qualificar d'externalització indirecta, fruit de la manca d'universalització dels serveis, es produeix en el sector del treball social submergit. Sota aquesta denominació incloem aquelles tasques d'assistència social remunerades realitzades per una població d'escassos recursos econòmics (notablement dones immigrants amb situació legal irregular) que és emprada per les classes mitjanes i mitjanes-baixes per cobrir les tasques de cura i assistència social (gent gran, infants, disminuïts) de les què les institucions es desentenen. Els baixos salaris, la manca de contractació legal i la invisibilitat en què viu el sector del treball social submergit serveix com a coixí amortidor de les deficiències d'unes polítiques socials restrictives que no ofereixen cobertura a sectors necessitats, però que no superen el llindar tipificat d'exclusió social

Per l'altra banda, ens trobem amb l'externalització al tercer sector (*non profit*) d'aquells àmbits que encara no resulten rendibles al capital lucratiu. Aquest ofereix a l'Administració el valor afegit d'una major subsidiarietat (proximitat a les poblacions afectades), la possibilitat d'erigir-se com a mediador social, així com el recurs del treball voluntari (treball-salari zero) en què basen el seu major nombre de recursos les organitzacions no lucratives. La denominació *tercer sector* sorgeix per diferenciar-la del primer sector (públic-estatal) i del segon sector (privat-lucratiu). Dins aquest camp semàntic, a voltes s'opta per incloure un quart sector format per les xarxes relacionals i les agrupacions familiars, i un cinquè sector format pels ciutadans individuals. Cal tenir present que la mateixa denominació, tercer sector, no és neutra, ja que no es tracta d'una definició autònoma que parteixi d'ella mateixa, sinó que l'integra dins el sistema de relacions Estat-mercat, conferint-li un valor d'apèndix a la mateixa (el criteri d'ordenació no és casual).

En el tercer sector s'inclouen totes aquelles organitzacions privades no lucratives que realitzen tasques d'assistència social i que en els darrers anys han experimentat un creixement notable dins la societat catalana. Segons dades recollides al *Llibre blanc del tercer sector civicosocial*, aquest agruparia més de 5.600 organitzacions que mourien més de 900 milions d'euros de pressupost anual (un 1% del PIB català). Com a indicador del seu creixement cal assenyalar que més d'una tercera part d'aquestes associacions s'hauria constituït amb posterioritat a 1995 i només un 10% haurien estat creades abans de 1975.

La importància creixent del tercer sector està directament relacionada amb el procés de retirada de l'Estat del camp social i la necessitat de cobrir espais que son desatesos tant per l'Administració pública com per la iniciativa privada. El tercer sector cobriria, doncs, els següents aspectes:

- Assegurar l'assistència social en aquells camps on l'Estat es desinhibeix d'intervenir-hi directament i que no resulten rendibles pel

capital lucratiu, gràcies al fet que majoritàriament es basi en una força de treball no remunerada (voluntariat).

- Davant el trencament del compromís fordista, en un moment de crisi de legitimitat permanent dels seus agents socials, partits i sindicats, l'impuls del tercer sector cobreix aquest dèficit erigit-se com a nou «representant» dels interessos ciutadans i permetent la instauració d'un nou model de governabilitat basat en el «consens dialogal».
- El finançament del tercer sector ja sigui mitjançant la concessió de subvencions institucionals (inferiors en despesa al que implicaria la provisió directa del servei) o mitjançant el mecenatge empresarial garanteix la seva fidelitat i serveix per emmordassar la seva potencialitat crítica, convertint-lo en un agent regulador del conflicte social. El trasllat de models gerencials propis de l'empresa privada al sector associatiu serveix alhora per afavorir la seva despolitització i segmentar les associacions entre la junta directiva i l'equip de voluntaris.

Tanmateix, cal tenir present que la relativa novetat amb què els poders polítics lloen l'aparició del tercer sector oculta el fet que en veritat respon a la convergència de dues tradicions diferents: una de caràcter sistèmic i una altra de caràcter antagonista. D'una banda, la catòlica assistencial que concep l'assistència social com a una mostra de caritat cristiana i element de manteniment de l'ordre social. I per l'altra, en conflicte amb aquesta tradició, germinà l'associacionisme obrer, basat en el principi d'ajuda mútua i de cooperació social on les tasques de provisió d'iniciatives socials tenien una vocació explícitament transformadores quan no revolucionàries. Actualment, en l'anomenat tercer sector hi conviuen entitats provinents d'ambdues tradicions. Tanmateix, l'actual configuració i la relació clientelar que s'estableix entre associacions i Administració l'aproxima més a la primera que no pas a la segona. No obstant això, l'ambivalència, tot i que mitigada, hi és present.

CONCLUSIONS

Barcelona 2004 ha esdevingut un laboratori de producció de consens social, on el Govern municipal sorgeix com a actor relacional d'un procés de «diàleg virtual» entre Administració, capital lucratiu (*for profit*) i tercer sector (*non profit*), amb l'objectiu de concertar les polítiques públiques adients a l'actual model d'acumulació neoliberal.

La governabilitat de la metròpoli passa de concentrar-se en un únic subjecte (Administració-Estat) a estar repartida per una xarxa d'actors (model de governança), en un suposat procés de diàleg ininterromput que a partir de les diferents iniciatives participatives codissenyarien i implementarien les diferents polítiques públiques. No obstant això, cal assenyalar la fal·làcia discursiva que s'amaga sota aquest model que postula l'exercici del model dialògic com a mecanisme de producció d'una

decisió racional teòricament beneficiosa per als sectors implicats, ignorant l'existència d'interessos enfrontats incompatibles entre si.

D'una banda, el pes específic dels diferents actors es troba descompensat. Així, el diàleg emprés amb el sector empresarial té com a finalitat modelar les polítiques públiques a fi i efecte que serveixin als seus interessos, mentre el diàleg emprés amb l'anomenat tercer sector té per objectiu actuar com a llaç de captura que serveixi per corresponsabilitzar-lo en la seva gestió, descarregar despeses a partir de l'aprofitament del voluntariat social i neutralitzar qualsevol focus de dissens potencial.

Per altra banda, la manca d'actors polítics que posin en qüestió l'actual model de polítiques socials, i dels serveis socials locals per extensió, afavoreix la seva «despolítització», és a dir, la tendència mercantilitzadora que no té en compte les necessitats de les poblacions afectades. Si bé és cert que el problema és d'arrel —l'actual model d'acumulació que genera les desigualtats existents— i no s'arregla amb pedaços, també és cert que mentre no s'introdueixin en el debat públic les polítiques socials existents, aquestes continuaran esdevenint un element no de superació, sinó de manteniment de l'exclusió.

El subsistema de serveis socials com a integrant del model de governabilitat metropolitana actua com a dispositiu atenuador de la conflictivitat social i no resol les condicions d'exclusió (feminització de la pobresa, gent gran, nova pobresa urbana, precarització laboral...) derivades de l'actual model d'acumulació neoliberal. Aquest fet implica una refamiliarització del treball de reproducció social que agreuja la divisòria de gènere i fa perillar les minses conquestes assolides pel moviment feminista pel que fa a la igualtat d'oportunitats.

Assistim a una fase de mercantilització de les prestacions socials, que es manifesta, d'una banda, amb l'adopció de criteris d'operativitat empresarial en la seva gestió i, de l'altra, en una retirada progressiva de l'Estat pel que fa a la provisió mitjançant un procés de doble externalització: al capital lucratiu (en cas que sigui rendible econòmicament) o al tercer sector civicosocial (aprofitant-se del treball salari-zero del voluntariat), incloent ambdós en un model dialogal que té per objectiu la producció d'un consens neutralitzador de tota veu crítica. L'Administració reformula el seu rol passant de proveïdor directe a gestor relacional, el que li permet descarregar la Hisenda municipal de les partides dedicades a prestacions socials, de manera que poden ser redirigides a la generació de les infraestructures i remodelacions del territori adequades als interessos del gran capital.

Mentrestant, la invisibilització de l'exclusió social i el fet que no es configuren processos polítics que les situïn a l'arena del debat públic afavoreix la desinhibició de l'Administració i alimenta el mite que continuem vivint a la millor de les ciutats possibles.

Jordi Bonet i Martí